

ERVING GOFFMANS KADERANALYSE: EEN NEGATIE VAN HERBERT
BLUMERS SYMBOLISCH INTERACTIONISME (*)

Jef VERHOEVEN

Door vele sociologen die de taak van de sociologie zien in de analyse van de grote sociale problemen van onze maatschappij zal het werk van Erving Goffman (1922-1982) als maatschappelijk weinig relevant worden afgewezen. Inderdaad, Goffman laat zich in met trivialiteiten als het knikje met het hoofd, het grijnzen, het glimlachen, het slikken, het spuwen, neuspeuteren, boeren, handen geven, hoe mensen elkaar voorbijgaan op straat, gedrag op een kermispaardenmolen, urineren en masturberen, net zo goed als met processen als liegen, veinzen, bedriegen, groeten, zich verontschuldigen, antwoorden en dergelijke, waarvoor wellicht wat meer interesse bestaat. Afhankelijk van hun positie zullen weinigen hun twijfels hebben over de maatschappelijke relevantie van de analyses van totaalinstituties, stigmatisering, gedrag van spionnen en gedrag in casino's en theaters.

Maar ook in de ogen van kwantitatief ingestelde onderzoekers zal het werk van de Canadese socioloog Goffman weinig krediet krijgen. Immers, nergens vindt men bij hem een kwantitatieve aanpak. Om steekproeven bekommert hij zich niet. Het aangevoerde observatiemateriaal lijkt zuiver willekeurig gekozen en zelden bevraagd naar betrouwbaarheid en validiteit. Hij gebruikt krantenverslagen, romans, filmbeelden en reclamefoto's, naast verslagen

(*) De auteur heeft dankbaar gebruik gemaakt van de kritische bedenkingen van Joan Aldous (Notre Dame University, South Bend/Indiana), Karel Dobbelaere (Katholieke Universiteit Leuven), Horst Helle (Ludwig-Maximiliansuniversität, München), Tom Shibutani (University of California, Santa Barbara) en Dominique Vancraeynest (Katholieke Universiteit Leuven).

van wetenschappelijke observaties. Spijts dit alles, noemt Goffman zich toch een positivist, net zoals Durkheim, Parsons en Merton. Nochtans wil Goffman, wel eens de 'Amerikaanse Simmel' genoemd, zich niet expliciet tot een sociologische strekking bekennen. Dit heeft echter niet kunnen verhinderen dat men hem in verschillende vakjes heeft gestopt: formele sociologie (Jameson, 1976), symbolisch interactionisme (Littlejohn, 1977; Glaser, 1976; Mullins, 1973; Zijderveld, 1973), ethnomethodologie en semiotiek (Jameson, 1976) en structuralisme (Gonos, 1977). Vooral met het symbolisch interactionisme hebben velen hem verbonden. Daar waren redenen voor. Maar zoals zal worden aangetoond verschilt Goffmans opvatting over het sociologiebedrijf op enkele punten van die van Blumer.

Goffmans werk kan het best getypeerd worden als 'kaderanalyse' zoals in zijn belangrijkste theoretisch werk Frame Analysis (1974) wordt verdedigd. Hij is op zoek naar de kaders of structuren, waarbinnen de mensen de wereld ervaren. Deze kaders zijn zoals een bril die onze perceptie, maar ook ons handelen leiden. De mens zit gevangen in talloze kaders en handelt, voelt en denkt binnen deze kaders. De taak van de socioloog is deze kaders te ontsluiëren om het sociale handelen inzichtelijk te maken.

Spijts andere klemtonen in zijn werk (bvb. het dramaturgisch model en de strategische interactie) zal in deze bijdrage worden aangetoond dat een kaderanalytische benadering de uiteindelijke bedoeling van Goffman is en dit reeds sedert zijn vroegste werken. En op de tweede plaats zal worden betoogd dat deze opstelling verschilt van Blumers symbolisch interactionisme.

Om dit te verduidelijken zullen achtereenvolgens vijf vragen worden behandeld :

- 1) Wat verstaat Goffman onder kaderanalyse ?
- 2) Hoe omschrijft Blumer symbolisch interactionisme ?
- 3) Welke opvattingen over werkelijkheid, mens en maatschappij worden er gehanteerd door Goffman en Blumer ? Hoe worden werkelijkheid, mens en maatschappij gekend ?
- 4) Wat zien beiden als het voorwerp van de sociologie ?
- 5) Welke methodologische principes stellen zij voorop ?

De volgorde van de vragen 3, 4 en 5 is ingegeven door de overtuiging dat sociologen het voorwerp en de methode van hun discipline bepalen door beroep te doen op al dan niet uitgesproken assumpties over werkelijkheid, mens en maatschappij en de wijze waarop deze worden gekend.

Wat is kaderanalyse ?

Oorspronkelijk vertrokken vanuit een vraagstelling rondom de wijze waarop iemand zijn 'zelf' wil tonen aan de anderen, gaat Goffmans aandacht (1959, 1967) in het begin sterk uit naar een sociaal-psychologische benadering. Doch naarmate hij meer de klemtoon

legt op de 'face-to-face' relaties verschuift hij naar een sociologische - een structurele - vraagstelling. Met de laatste stap - de kaderanalyse - verlaat hij enigszins deze sociologie. Het kernobject van de sociologie is volgens hem immers de organisatie van de maatschappij en kaderanalyse heeft hierop in eerste instantie geen betrekking. Kaderanalyse betreft daarentegen de organisatie van de ervaring, en dat is iets wat de individuele actor in zijn geest kan opslaan (Goffman, 1974: 13). Nochtans is het zo dat deze "situatiedefinities opgebouwd zijn in overeenstemming met de organisatieprincipes die de gebeurtenissen - tenminste de sociale - leiden en onze subjectieve betrokkenheid op hen" (Goffman, 1974 : 10, zie ook 247).

Kaders zijn dus de ervaringsstructuren die ik gebruik wanneer ik me als actor afvraag wat er gebeurt. Deze kaders laten mij toe de werkelijkheid te 'lezen' (een begrip dat reeds in het vroegere werk van Goffman gebruikt wordt) zoals mijn omgeving of ikzelf deze aan mij wil opleggen. Het gaat hier dus om interpretatieschema's die mij als postulaten, regels of overleveringen gegeven zijn. Naast dit 'voorgegeven' zijn, worden zij eveneens door mijzelf gedefinieerd. Zij laten mij toe mijn weg te vinden in de georganiseerde maatschappij :

Kijken we even hoe een jonge sensei, een karate-leraar, reageert op het onderricht aan jonge vrouwen. Hierbij hanteert hij verschillende kaders, in het begin het sexuele en later het instrumentele kader. Het probleem voor de Japanse sensei is immers dat hij bij zijn onderricht bepaalde lichaamsdelen moet aanraken, o.m. het achterste en de dijspieren van zijn leerlingen. Susan Pascale verhaalt hoe een jonge sensei er drie maanden niet toe kwam om deze delen van zijn vrouwelijke leerlingen aan te raken. Hij bleef het sexuele kader hantieren. Pas na enkele maanden was hij in staat om die vrouwelijke lichaamsdelen instrumenteel te benaderen, zoals het een leraar past (Goffman, 1974: 36).

Alhoewel deze kaderbenadering een eerste synthetische formulering heeft gekregen in *Frame Analysis*, vindt men overal in het vroegere werk van Goffman (bv. 1959: 8, 17, 70, 242; 1967: 77, 81; 1961b: 283, 331; 1963b: 112, 176; 1969: 28, 58, 115; 1971: 113, 140) kaders terug die mensen gebruiken om de vraag 'wat is het, dat hier gebeurt ?' te beantwoorden. Het resultaat is een ontmaskering van een sterk gedetermineerde wereld. Bekijken we enkele aspecten van de kaderanalyse, nl. 'primaire kaders', 'omslutelen' en 'fabricaties'.

'Primaire kaders' zijn kaders waardoor een anders zinloos aspect van een gebeurtenis, betekenisvol wordt. Deze kaders vormen dus een centraal element van de cultuur (Goffman, 1974: 21, 27). Hierin worden twee vormen onderscheiden: natuurlijke en sociale kaders. Natuurlijke kaders laten ons toe gebeurtenissen te zien als 'ongeleid, ongeoriënteerd, onbezield, puur fysisch'. Het gaat hier om gebeurtenissen die men niet ziet als het resultaat van een actor uitgerust met een wil. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer we vaststellen dat het regent of sneeuwt. Sociale kaders daarentegen geven een achtergrond om gebeurtenissen die de wil, het

doel of de controle van een intelligent wezen veronderstellen te begrijpen. In het voorbeeld van de jonge sensei komt dit soort kaders duidelijk naar voor. Men verlieze echter niet uit het oog dat er steeds een deel van elk sociaal geleid gebeuren, althans gedeeltelijk, verduidelijkt kan worden met natuurlijke kaders.

Deze primaire kaders zijn zeer bruikbare instrumenten om op het eerste gezicht onverklaarbare dingen toch een betekenis te geven. Buitenaardse verschijningen, mirakels, waarzeggerij en dergelijke benaderen wij met 'verbazing'. Ziet men een chimpansee achter het stuur van een rijdende auto, dan spreekt men van een 'stunt'. Spectaculaire ongelukken worden als een 'knoei-boel' gezien. Wordt er iemand doodgeschoten wanneer een eredetachment een saluutschot afvuurt, dan noemt men dat een 'toeval'. Deze vier kaders laten ons toe om hoogst eigenaardige gebeurtenissen toch inzichtelijk te maken.

Primaire kaders volstaan echter niet om alles duidelijk te maken. Zij worden trouwens afhankelijk van de situatie getransformeerd. Dit wordt een 'omsleuteling' genoemd ('keying'), een techniek die ook enigszins in de muziek gebruikt wordt. Een gebeurtenis die door een primair kader reeds een betekenis heeft, wordt door een omsleuteling anders benaderd. Kussen krijgt op die wijze een zeer verschillende betekenis al naargelang van de situatie. De kus van de jonge vrouw aan haar moeder wordt anders gezien dan de kus van dezelfde jonge vrouw aan haar verloofde.

Dit omsleutelen kan een vijftal vormen aannemen. Het kan de vorm aannemen van zichzelf of de anderen iets wijsmaken. Vancraeynest (1982: 117) noemt dit convictief gedrag. Dit kan op een speelse wijze gebeuren (bv. ik kan in een vliegtuig aan een air-hostess vertellen dat ik een bom in mijn zak heb zitten) of als dagdroom (bv. ik droom als clôchard te leven). Een tweede vorm van omsleutelen heeft plaats tijdens wedstrijden. Dit is combattief gedrag; gevecht wordt hier immers een spel. Voetballen bijvoorbeeld is een ritueel gevecht. Op de derde plaats is er het ceremonieel. In het huwelijksceremonieel bijvoorbeeld transformeert men het primaire kader, in deze zin dat men man en vrouw enkel gaat zien in hun rol van echtgenoot en echtgenote, terwijl zij in werkelijkheid steeds meer zijn dan enkel maar echtgenoot of echtgenote. Een vierde vorm van omsleutelen is de technische herhaling of het repetitief gedrag. Dit doet zich voor wanneer ik een gedrag simuleer om het te leren (ik speel bv. interviewer om interviewer te worden) of wanneer ik iets demonstreer (bv. ik werp vuilnis op een tapijt om te demonstreren dat een stofzuiger goed werkt) of wanneer een geluids- of beeldopname van een gebeurtenis wordt afgespeeld (dit is immers de echte gebeurtenis niet). Tenslotte is er nog het reversief gedrag. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer de vrouw van een arts op een weldadigheidsfeest de rol van verkoopster opneemt. Haar motief is niet persoonlijke winst, eigen aan een verkoopspositie, maar wel hulpverlening. Op die wijze wordt haar gedrag omgesleuteld. Al deze 'sleutels' kunnen op hun beurt wederom omgesleuteld worden; men kan bijvoorbeeld een operatie simuleren en ze daarna echt uitvoeren.

Gebeurtenissen worden niet enkel getransformeerd door omsleutelen, maar ook door 'fabricatie' (Goffman, 1974: 83-153). Hiermee wordt bedoeld dat door één van de partijen, de bedrieger, gepoogd wordt aan de andere partij, het slachtoffer, een 'valse overtuiging' te geven over wat er aan de hand is. Essentieel is hier dat de uiteindelijke opvatting omtrent de werkelijkheid bij bedrieger en slachtoffer verschillend is, terwijl deze bij omsleutelen dezelfde is. Slechts twee vormen worden hier behandeld: vriendelijke en exploiterende fabricaties. De derde vorm, zelfbedrog, wordt buiten beschouwing gelaten. Vriendelijke fabricaties gebeuren in het voordeel of minstens toch niet in het nadeel van het slachtoffer. Dit doet zich voor bij speels bedrog (bvb. ik hou iemand voor de gek), in experimentele grappen (bvb. candid camera) en experimentele groepen (bvb. ik weet niet dat een onderzoeker mij door een spiegel constant observeert) en bij 'paternalistische constructies' (bvb. ik lieg een doodzieke persoon voor dat het allemaal zo erg nog niet is).

Exploiterende fabricaties daarentegen gebeuren wél in het nadeel van het slachtoffer. Dit is ondermeer het geval wanneer men iemand bedriegt bij het kaartspel, maar ook bij valse reclame of wanneer men roddelt over iemand om hem te treffen.

Wat is symbolisch interactionisme ?

In vergelijking met Goffman, die zijn kaderanalyse uitvoerig toepaste, vindt men van Blumer weinig empirisch onderzoek, waarin de symbolisch interactionistische benadering concreet wordt gehanteerd, twee in 1933 gepubliceerde onderzoeken uitgezonderd. Het eerste be vraagt de betekenis van bioscoopbezoek voor het gedrag van jongeren; het tweede betreft de invloed van hetzelfde fenomeen op het criminele gedrag van jongeren. Deze studies kunnen nochtans niet model staan voor wat hij later (1937), zeer toevallig, 'symbolisch interactionisme' is gaan noemen. Blumer is meer theoreticus dan empirisch onderzoeker. Vanuit Meads sociale psychologie en vanuit het pragmatisme formuleerde hij kritiek op de overheersende functionalistische en positivistische sociologie. Op dit ogenblik hebben zijn medestanders zich verzameld in de Society for the Study of Symbolic Interaction en publiceren zij vooral in het tijdschrift Symbolic Interaction. Dit betekent echter niet dat zij totaal met Blumers ideeën instemmen (Verhoeven, 1980b: 13).

Waarop legt Blumer de klemtoon in zijn benadering ? Nemen we als uitgangspunt een leeronderzoek dat hij met zijn studenten in Oakland (California) deed (Verhoeven, 1980b: 11). De vraag was: 'Waarom gebruiken jongeren drugs ?' In de literatuur kwam zeer frequent naar voren dat na een zekere tijd een jonge druggebruiker een 'pusher' wordt en de anderen aanzet om ook drugs te gebruiken. Indien men het klassieke onderzoekspatroon zou volgen, zou men een reeks hypothesen moeten opzetten waarin onder-

zocht wordt welke middelen de drugverslaafde gebruikt om drugs te verspreiden. Blumer meent echter dat dit een verkeerde probleemstelling is. Eerst moet men weten of het probleem juist gesteld is. Daarom moeten de onderzoekers het probleemveld gaan 'verkennen'. Langs gesprekken en observatie kwamen zij tot de bevinding dat de meeste druggebruikers geen 'pushers' worden. Immers, indien iemand drugs gebruikt, tracht hij dit te verbergen, aangezien hij door tal van gevaren (gevangenis bvb.) bedreigd wordt. Hij zal drugs enkel met vrienden en bekenden gebruiken, vermits zij geen gevaar voor hem betekenen. Als gevolg van deze 'verkenning' wordt het probleem verschoven. Men moet dus niet vertrekken van de overtuiging dat elke druggebruiker een 'pusher' is. Beter is het de situaties te onderzoeken waarin jongeren drugs gebruiken en nagaan hoe zij elkaar daarover inlichten. Een nauwkeurige 'inspectie' van deze nieuwe probleemstelling bij middel van vraaggesprekken en observatie zal uiteindelijk een valide antwoord geven.

Dit voorbeeld maakt duidelijk dat Blumer het onderzoeksverloop niet laat bepalen door de klassieke voorschriften van het toetsend onderzoek. Om een juiste probleemstelling te formuleren is op de eerste plaats een directe ervaring van het te onderzoeken probleemveld vereist. Dan pas kan een onderzoeksstrategie worden opgesteld die niet bepaald mag worden door de voorschriften van de traditionele onderzoekshandboeken en de abstracte concepten uit theoretische modellen. In de plaats hiervan moet de onderzoeker zich afvragen hoe hij het best informatie krijgt over zinvol interacterende mensen in een concrete situatie. Het probleem is dus uitgangspunt voor de onderzoeksstrategie. De sociale werkelijkheid is een concreet gebeuren en moet dan ook als een proces worden onderzocht.

Deze nieuwe onderzoeksstrategie berust op een drietal premissen die aan de basis liggen van het symbolisch interactionistisch onderzoek (Blumer, 1969a). Op de eerste plaats moet men er rekening mee houden dat mensen tegenover dingen handelen op basis van de betekenis die deze dingen voor hen hebben. Dingen hebben hier een zeer ruime betekenis. Het kunnen mensen, materiële voorwerpen, organisaties en dergelijke zijn. In relatie tot het voorgestelde leeronderzoek betekent dit dat de onderzoeker moet letten op de betekenis die de druggebruikers geven aan drugs, aan hun vrienden, aan het gevaar gestraft te worden, enzovoort. De tweede premisse stelt dat de betekenis van deze dingen ontstaat uit sociale interactie, niet uit de dingen op zich of uit een totaal individuele zingeving. Wat de studie van druggebruik betreft moet dus worden onderzocht welke betekenis druggebruik krijgt voor interacterende jongeren, of anders gezegd men moet observeren hoe druggebruik door jongeren concreet wordt geïdentificeerd wanneer zij met elkaar interacteren. Niet enkel deze interactie is belangrijk, maar ook deze met ouders, politie, enzovoort, waar een andere betekenisgeving en wellicht een ander gedrag mogelijk tot stand komt. Ten derde moet men ervan uitgaan dat de betekenis van de dingen verandert door het interpreterend proces dat een persoon gebruikt om er mee om te gaan. Concreet betekent dit voor genoemd onderzoek dat bijvoorbeeld de

druggebruiker en zijn vrienden de vriendschapsrelaties doorheen het proces van verslaving zullen herdefiniëren, ondermeer in het geval van een mogelijke ontmaskering. Het interpretatieproces is dus een continu gebeuren.

Wanneer al deze interpretaties voortdurend in beweging zijn, dan heeft dit uiteraard gevolgen voor het sociale handelen. Daaruit vloeit ten eerste voort dat sociaal samenhandelen niet eenvoudigweg voorgestructureerd is. Het is geen resultaat van vastliggende regels, maar regels worden integendeel gecreëerd en gehandhaafd door het interactieproces. Op de tweede plaats betekent dit dat instituties niet automatisch functioneren op basis van een ingebouwde structuur. Bij de studie van druggebruikers zal men dus moeten gaan zoeken naar de wijze waarop zij de situaties definiëren waarin zij met anderen handelen. En ten derde veronderstelt deze procesbenadering dat alle sociaal handelen moet bestudeerd worden in relatie met vroegere interpretaties door de participanten. Hoe een groep druggebruikers nu handelt, moet dus begrepen worden vanuit hun vroeger gegeven definities.

Kaderanalyse en symbolisch interactionisme blijken dus op tal van punten te verschillen. Welke zijn deze verschillen? De bedoeling van Goffman is voorgegeven kaders te ontdekken en te beschrijven; Blumer wil het voortdurende interpretatieproces van het sociale samenhandelen bloot leggen. De eerste beklemtoont het emergente karakter van de sociale structuur, terwijl de tweede de definities van de situaties ziet als producten van interacterende individuen. Goffman meent kaders te vinden die in gans de samenleving van toepassing zijn; Blumer verdedigt echter dat de onderzoeker steeds moet zoeken naar de concrete zingeving vanuit een concrete probleemsituatie. Daardoor krijgt men bij Goffman het beeld van een sterk gedetermineerde sociale werkelijkheid, waar Blumer meer de veranderlijkheid van die werkelijkheid onderstreept. Tenslotte nog twee punten op het vlak van het onderzoek: 1) Waar Goffman meer de klemtoon legt op het belang van de onderzoeker in het onderzoeksproces, onderstreept Blumer meer de onderzochte interactors, 2) Goffman maakt zowel gebruik van fictieve als echt gebeurde beschrijvingen om de kaders te vinden, terwijl Blumer uitsluitend teruggrijpt naar het concrete interacteren van individuen. Waar liggen de redenen van deze verschillen? Deze dienen gezocht te worden in de opvatting die beide onderzoekers hebben over werkelijkheid, mens en maatschappij. Voorwerpbepaling en methodologie krijgen daardoor hun typische kenmerken.

Visie op werkelijkheid, mens en maatschappij

Wanneer een onderzoeker zijn werk aanvat, sleept hij, naast zijn onderzoekshypothesen, tal van opvattingen mee. De eerste zijn meestal voorwerp van systematisch toetsen; de tweede worden dikwijls beschouwd als gegevenheden en ze worden niet bevraagd

en zijn ook niet falsifieerbaar of verifieerbaar. En toch hebben opvattingen een belangrijke betekenis voor de wijze waarop het onderzoek verloopt. Als onderzoeker zal men immers blijk geven van het feit dat de werkelijkheid iets is dat buiten zichzelf gelegen is, ofwel dat de werkelijkheid enkel maar bestaat in de eigen geest. Voor de socioloog zijn niet enkel dergelijke opvattingen over de werkelijkheid in het algemeen belangrijk, maar ook de wijze waarop mens en maatschappij worden gezien, heeft ingrijpende gevolgen voor het onderzoek. Persoon en maatschappij worden zowel bestudeerd als het resultaat van onpersoonlijke krachten als van zinscheppende acties. De optie voor deze wereldbeelden of visies (Strasser, 1973; Ratnitzki, 1970) bepalen in sterke mate de keuze van het onderzoeksobject en de methodologische principes, ook al zijn deze vooronderstellingen van metafysische aard.

Welke visies worden nu door Goffman en Blumer aangekleefd ?

De werkelijkheid is geen zuivere creatie door het kennend subject

Het principe van de definitie van de situatie duikt in het werk van Goffman op zoveel plaatsen op dat het bij een eerste oppervlakkige benadering wel het sluitstuk lijkt van zijn werkelijkheidsopvatting. Volgens dit principe lijkt werkelijkheid iets te zijn dat leeft in de geesten van de mensen; met andere woorden een eng idealistische werkelijkheidsopvatting. Dit is nochtans een onjuiste typering van Goffmans visie: men vindt immers duidelijke uitingen van metafysisch realisme (Popper, 1972: 40) in de verschillende werken van Goffman.

Deze ambiguë werkelijkheidsopvatting, dit wil zeggen een idealistische en realistische opstelling, komt duidelijk tot uiting in de analyse van 'impressie management' en van het achterplangedrag ('backstage') (Goffman, 1959). Ook wordt het uitgedrukt in de studie van 'encounters'. Zo stelt hij ondermeer dat 'encounters' directe interacties van de participanten met elkaar tot stand brengen. Dit betekent echter niet dat zij een wereld creëren. Deze interacties grijpen immers plaats in een bepaalde historische opeenvolging, wat inhoudt dat er reeds betekenissen vooraf gegeven waren. Daarenboven gebeurt het ook dat er acties worden gesteld, waaraan de leden van het 'encounter' geen aandacht schenken, ook al maken zij deel uit van het handelen, bijvoorbeeld het kuchen, hoesten en snuffelen van de participanten.

De duidelijkste formulering van deze ambiguïteit blijkt wellicht uit het begrip 'strip' dat Goffman in Frame Analysis (1974: 10) hanteert :

The term 'strip' will be used to refer to any arbitrary slice or cut from the stream of ongoing activity, including here sequences of happenings, real or fictive, as seen from the perspective of those subjectively involved in sustaining an interest in them.

Hierbij kunnen er drie opmerkingen worden gemaakt. Op de

eerste plaats wordt er gesproken van 'reële of fictieve gebeurtenissen', die allen echter werkelijk kunnen zijn. Immers:

Er wordt gesteld dat handelingen, die totaal in termen van primaire kaders zijn opgebouwd, werkelijk of feitelijk zijn...
(Goffman, 1974:47).

Zelfs indien deze handelingen worden 'omgesleuteld', betekent het nog niet dat ze niet reëel zijn. Inderdaad, het omsleutelen is een werkelijke gebeurtenis.

Ten tweede, wordt de werkelijkheid voorgesteld als iets wat voor een actor verschijnt vanuit een bepaald standpunt. Dit standpunt wordt aan de actor gegeven langs de kaders die hij hanteert. In deze zin kan worden gesteld dat de actor de werkelijkheid construeert, waarbij hij gebruik maakt van 'inkaderen', omsleutelen en fabriceren. Goffman waarschuwt echter voor een bepaalde overdrijving. Het is volgens hem belachelijk te beweren dat de werkelijkheid totaal geschapen is door de actoren. Heeft men immers geen ruimte nodig om iets tot een parkeerplaats te maken. Of kan men spreken van neuspeuteren zonder neus of zonder vingers ?

Nochtans, en dit is de derde bedenking, wordt het standpunt tegenover de werkelijkheid toch steeds gekozen door een geïnteresseerde actor. In deze zin is de werkelijkheid dan toch door hem gedefinieerd. Iedereen wordt in het dagelijkse leven immers geconfronteerd met de vraag: 'wat gebeurt er?', en om deze vraag te beantwoorden grijpt de actor wederom naar kaders, die hem of haar gegeven zijn. Ook al is het mogelijk dat een actor een verkeerd kader gebruikt voor een bepaalde gebeurtenis (bvb. ik denk dat twee kinderen vechten, maar zij zelf zien het als een spel), toch is dit kader hem werkelijk gegeven.

Samengevat is de opvatting van Goffman de volgende: de werkelijkheid is een uitwendig gebeuren, onafhankelijk van de individuele actor; deze werkelijkheid krijgt echter wel haar betekenis van de betrokken individuen, ook al gebruiken zij hierbij vooraf gegeven kaders, omsleutelingen, enzovoort.

Dezelfde ambiguë werkelijkheidsopvatting vindt men ook in Blumers symbolisch interactionisme (1969a: 21-23). Hij beschouwt de uitwendige wereld van gebaren en handelingen als de werkelijkheid. Mensen wijzen elkaar dingen aan en zij begrijpen de betekenis van deze gebaren. Om deze betekenis te vatten is er perceptie nodig. Perceptie is nochtans geen zuiver individuele aangelegenheid maar een wisselwerking tussen het individu en zijn sociale omgeving.

Blumer neemt een empirisch standpunt in: werkelijkheid bestaat enkel in de empirische wereld. Maar dit betekent niet dat hij zich zuiver realistisch of traditioneel idealistisch opstelt. Hij verwerpt het extreem realisme omdat de werkelijkheid niet onveranderlijk is. Zij is voortdurend in beweging. Evenmin aanvaardt hij een idealisme, omdat de werkelijkheid niet iets is dat enkel leeft in de geest en de begrippen van de mensen; de werkelijkheid kan immers antwoorden en zo de beeldvorming beïnvloeden.

De vraag moet nog gesteld worden hoe deze werkelijkheid gekend wordt. Goffmans opvatting is deze van een positivist. Zoals hij stelt dat elke actor handelt alsof er een overeenstemming is tussen zijn perceptie en de organisatie van het waargenomene (Goffman, 1974: 26), zo meent hij ook dat de socioloog de werkelijkheid ziet zoals zij voor hem verschijnt. Goffman is ervan overtuigd dat een socioloog in tegenstelling tot de participanten van een bepaald gedrag, ook de verborgen realiteit kan kennen. Dit wordt wel duidelijk als men zijn analyse van het fabriceren bestudeert (Goffman, 1974: 83-113). Het principe van een fabricatie is dat één van de partijen die erbij betrokken is tot een verkeerde opvatting wordt gebracht over wat er aan de hand is. Hij die fabricceert weet ervan, maar dit is niet het geval voor de bedrogen partij. Spijts de moeilijkheid voor deze laatste, is de socioloog toch in staat om te ervaren wat er werkelijk gebeurt, namelijk een fabricatie. Als onderzoeker is men dus de laatste rechter die kan vertellen wat er werkelijk gebeurt. Ook al wordt één van de partijen misleid omtrent de wijze waarop de werkelijkheid moet gezien worden, dan is dit nog niet het geval voor de onderzoeker (Goffman, 1959: 17).

Vanuit zijn standpunt tussen extreem idealisme en realisme, verdedigt Blumer de ervaring als laatste criterium voor kennis van de werkelijkheid. Een socioloog wordt immers geconfronteerd met het zeer standvastig karakter van de werkelijkheid. Dit impliceert ook dat de onderzoeker deze realiteit moet waarnemen zonder theoretische vooronderstellingen. Dit geldt zowel voor de sociale als voor de niet-sociale werkelijkheid, ook al meent Blumer dat alles waar mensen naar verwijzen een betekenis krijgt door een definiëringsproces dat tot stand komt door de samenhandeling van de actores. Een socioloog kan door ervaring de werkelijkheid op dezelfde wijze kennen als de samenhandelende individuen, gesteld dat hij zijn vooronderstellingen opzij zet.

Visie op mens en maatschappij

Maar sociologen werken met bepaalde vooronderstellingen ook al wordt dit vanuit een bepaald wetenschapsideaal niet zo graag erkend. De menselijke persoon is voor sommigen de enig bestaande realiteit en de maatschappij is slechts een constructie in de geest van deze menselijke actores (sociologisch nominalisme). Anderen kennen aan de maatschappij een aparte werkelijkheidswaarde toe: verschillend van de som van de samenstellende delen (sociologisch realisme). Beide opties hebben welbepaalde methodologische gevolgen. Aan de ene kant zijn er sociologen die menen dat het sociaal handelen maar kan verklaard worden langs zingevingsprocessen zoals die geformuleerd worden door de individuen: een anaskopische opstelling in de terminologie van T. Geiger. Aan de andere kant zijn er sociologen die geloven dat het sociale slechts vanuit het sociale kan verklaard worden: de kataskopische zienswijze volgens T. Geiger. Deze opties sluiten elkaar nochtans niet uit. Beiden kunnen tegelijkertijd worden opgenomen en dit is

het geval voor Goffman. Blumer stelt zich echter meer partijgebonden op.

a. Goffmans dualisme: sociologisch nominalisme en realisme

Goffmans visie op de ontologische positie van mens en maatschappij is duidelijk: beide zijn reëel bestaande dingen. De typering van mens en maatschappij verandert echter wel doorheen Goffmans werk, ook al blijft de grondidee behouden. Welk is dit beeld van de mens ?

Zoals elke Chicago-socioloog opgeleid tussen 1930-1953 kwam Goffman onder invloed van G.H. Mead. Ook al neemt hij alle waarnemingen van Mead in verband met de persoon niet zonder meer aan (Goffman, 1967: 84, 252; 1963b: 34; 1969: 12-13, 136; 1971: 18, 279), de benadering van de menselijke persoon, uitgerust met een reële 'zelf', zoals Mead dit verdedigt, is een vast kenmerk van de actor. Op dit punt verschilt Goffman niet van Blumer (1969a: 62-64), die een weinig kritische interpretator van Mead is. Goffman daarentegen gaat duidelijk verder in zijn analyse; hij voert nieuwe facetten aan, ook al blijft hij steeds spreken over zingevende personen. Wat zijn deze verschillende specificaties ?

Wanneer ik handel dan doe ik dit als een zingevende persoon, maar dit betekent niet dat alle facetten van mijn persoon even intens bij dit handelen betrokken zijn. Ik wordt immers gekenmerkt door twee vormen van 'zelf': het 'menselijke' en het 'gesocialiseerde' zelf. Mijn 'menselijk' zelf hangt af van de omstandigheden, waarin ik verkeer, alsook van mijn humeur en energie. Het verandert dus onder de omstandigheden. Het 'gesocialiseerde' zelf is meer stabiel. Het is een soort gebureaucratiseerd zelf, dat niet verandert onder invloed van mijn gemoedsgesteltnis (Goffman, 1959: 56).

De persoon verschijnt verder nog als een actief en een passief zelf. Het passief zelf noemt Goffman (1959: 251-254; 1967: 31; 1961a) 'karakter', het actief zelf 'fabricator'. In Encounters stapt Goffman over naar het meer gebruikelijke rolbegrip en in Stigma naar 'identiteit'. Goffmans terminologie over de persoon is dus weinig coherent. Het valt echter niet te ontkennen dat elke nieuwe formulering hem toelaat nieuwe aspecten te tonen van hetzelfde fenomeen. Anderzijds werkt dit ook verwarrend (Goffman, 1959: 251-254 en 1971: 340-344) (1).

Op basis van Frame Analysis kan men volgende algemene typering over de mens formuleren. Een mens is een persoonlijke handelende identiteit met een lichaam. In zijn schedel slaat hij informatie op, wat nog niet wil zeggen dat hij zich gedraagt als een 'zwarte doos' die gewoon de informatie in zich opneemt (Goffman, 1974: 524, 513-515; zie ook 1959; 1967; 1963b: 35; 1969: 5, 11). De mens is ook gesitueerd in de tijd, maar blijft daarin zijn identiteit behouden met een eigen biografie en een geheugen (Goffman, 1974: 128). Als persoon vervult hij vele functies of capaciteiten, dit wil zeggen rollen. Goffman maakt immers een onderscheid tussen de

'persoon' (individu, speler) en de 'rol' (capaciteit, functie). Ook al dreigt de persoon door die rolverplichting iets van zijn vrijheid te verliezen, hij blijft een stuk autonomie behouden. Het individu kan immers kiezen tussen een hele reeks van gedragsmogelijkheden om zijn rol te spelen. Het individu kan daarenboven de eisen van een rol op een bepaald ogenblik verlaten. Tijdens een gesprek bijvoorbeeld kan ik naar de telefoon lopen, hoesten of met een potlood spelen, allemaal gedragspatronen die niet tot het patroon van de conversatie behoren (Goffman, 1974: 273). Er is dus nooit volledige dwang of totale vrijheid voor het individu in deze wereld. Het individu handelt dus niet enkel in deze wereld, maar bewerkt hem ook. Daarom mag het ook niet los van deze sociale wereld bestudeerd worden :

Let me restate this general sociological position. Through socialization into group living, the individual comes in effect to make assumptions about himself. Although these assumptions are about himself, they nonetheless are delineated in terms of his approved relationship to other members of the group and in terms of the collective enterprise (...). In brief, these assumptions about himself concern his normatively supported place in the group (Goffman, 1974: 343).

Maatschappijen zullen hun leden mobilizeren als 'zelf-regelende' participanten in sociale 'encounters' (Goffman, 1967: 44). Morele regels komen uit de maatschappij en worden aan het individu opgelegd. Zij bepalen de evaluatie van anderen en van het individu zelf. Op die wijze verandert de rituele organisatie van 'encounters' een actor in een menselijk wezen. Face-to-face relaties blijken dus belangrijke socialiserende instrumenten te zijn. Niet enkel zijn de 'encounters' daarin belangrijk, maar ook verzamelingen, sociale situaties en sociale gelegenheden (Goffman, 1967: 144; 1961a: 9; 1963b: 243). In deze directe ontmoetingen met de anderen wordt de actor immers geconfronteerd met erg dwingende regels. Dit leidt ertoe dat Goffman (1963b: 248) aan het slot van Behavior in Public Places besluit :

More than to any family or club, more than to any class or sex, more than to any nation, the individual belongs to gatherings, and he had best show that he is a good member in good standing.

De maatschappij mag verder ook niet los gezien worden van de natuurlijke orde waarin ze zich bevindt (Goffman, 1974: 23-25). De fysische omgeving bepaalt de mogelijkheden en grenzen van individuen zowel als van groepen. Er moet dus een weg zijn om de natuurlijke, zowel als de speciale of de sociale wereld te begrijpen. Daarvoor worden de vroeger beschreven natuurlijke en sociale kaders gebruikt. Dit betekent nochtans niet dat individuen eenvoudigweg gebruikers zijn van die kaders; zij bewerken ook deze wereld, die echter gevat is in kaders en omgesleuteld of 'gefabriciseerd' wordt. Ook al betekenen omsleutelen en fabriceren een betekenisverandering van een bepaald kader, gebruikt door een participant, het gaat hier steeds om gegeven structuren voor degenen die iets omsleutelen of fabriceren. Dit zijn emergente realiteiten die verschillen van de constructie van de werkelijkheid door een individu.

Gezien het emergente karakter van de 'kaders' en van de maatschappij kan moeilijk worden ingestemd met de anaskopische interpretatie van Goffmans werk door Helle (1977: 165). Dit standpunt kan wellicht beter verdedigd worden op basis van de vroegere werken van Goffman, maar is niet weerhoudbaar voor de werken waarin de analyse van de organisatie van de sociale werkelijkheid centraal kwam te staan. Het sociologisch nominalisme en het sociologisch realisme vertalen zich methodologisch in een anaskopische en kataskopische werkwijze, een standpunt dat Blumer zeker niet inneemt.

b. Blumers nominalisme

Blumer komt met Goffman wel overeen daar waar hij de grote invloed van Mead op zijn werk erkent. Dit lag ook voor de hand aangezien Blumer Mead tijdens zijn ziekte heeft vervangen voor de cursus 'Advanced Social Psychology' en deze na Meads dood in 1931 verder bleef doceren. Nochtans werd Blumer de laatste jaren meermaals beschuldigd een verkeerde interpretatie van Mead te geven (Lewis, 1976; McPhail en Rexroat, 1979; 1980), wat hij ten stelligste verworpen heeft (Blumer, 1977, 1980).

De mens wordt door Blumer benaderd als een menselijk organisme met een zelf, een standpunt dat ook Goffman inneemt. Maar dit zelf is geen structuur, wel een proces. Hier loopt Blumer (1969a: 62-64; 78-89) duidelijk in het spoor van Mead. De sociaal behavioristische opstelling van deze laatste blijft ook voor Blumer het uitgangspunt voor de studie van de mens. Een individu kan immers gebaren maken die een betekenis krijgen in de interactie van hemzelf met de anderen. Het eerste wat een individu doet, is voorwerpen en gedragingen aanwijzen. Het geeft aan deze fenomenen een betekenis en oordeelt of ze geschikt zijn voor zijn volgend gedrag. Eens zijn mening gevormd, beslist het individu hoe het verder zal handelen. Aangezien het iets van zichzelf kan aanwijzen, kan het ook de kenmerken van de situatie waarin het handelt interpreteren. Het individu wordt in die zin een zeer actieve eenheid en niet enkel een geheel van reacties. Tot zover gaat Goffman mee met Blumer. Blumers gevolgtrekking uit deze opstelling wordt echter niet door Goffman gedeeld. Wat besluit Blumer uit deze kenmerken van de mens? Het heeft volgens hem geen zin een menselijk gedrag te verklaren vanuit de druk die komt van de omgeving, van stimuli, van motieven en dergelijke. Belangrijk is enerzijds te weten hoe het individu de werkelijkheid construeert in een proces van symbolische interactie en anderzijds dat het individu interpretaties en gedragingen opbouwt in relatie met de anderen.

De kern van het menselijke voortdurende handelen is dus het interacterende zelf. De meest fundamentele vorm van menselijk samenleven is de ontmoeting van tenminste twee individuen in een sociale interactie. Menselijke groepen bestaan dan ook uit interacterende menselijke wezens. Hiermee bedoelt Blumer dat het gaat om interacterende 'mensen' en niet om interacterende 'rollen', zoals vele sociologen aannemen.

Ook al beklemtoont Blumer de individuen als de samenstellende delen van de maatschappij, toch ontkent hij het bestaan van sociale structuren niet. Hij onderscheidt sociale rollen, posities, sociale rangorde, bureaucratische organisaties, sociale codes, normen, enzovoort. Hun functie beperkt zich tot hulpmiddel bij de interpretatie en de definitie van de situaties die aan de basis van het sociale samenhandelen liggen. Indien mensen geen rekening houden met deze structuren, dan hebben deze laatste ook geen betekenis voor het handelen. Structuren leiden dus geen apart leven, los van de definities gegeven door de individuen, zelfs niet in het sociale samenhandelen.

Maatschappij wordt door Blumer als volgt getypeerd: 1) het is een 'voortdurend proces - niet... een gesitueerde relatiestructuur'; 2) handelingen moeten gezien worden als een sociaal samenhandelen en niet als afzonderlijke gedragingen van individuen; 3) handelingen hebben een carrière of geschiedenis; 4) de gemeenschappelijke definitie van het sociale samenhandelen door de participanten houdt deze carrière in bepaalde banen; doch 5) dit betekent niet dat deze carrière geen onzekerheden zou vertonen.

Blumer verdedigt dus duidelijk een nominalistische interpretatie van de maatschappij. Ofschoon hij een sociale structuur erkent, ontkent hij het overwegend belang van het individu om de sociale werkelijkheid te kennen niet. Kijken we bijvoorbeeld naar een huwelijksceremonie of een gezinsdiner, die beide vormen van sociaal samenhandelen zijn. Voor Blumer is het onmogelijk tot dergelijke vormen van sociaal samenhandelen te komen zonder dat de individuen een interpretatie geven waardoor dit handelen in elkaar past. In deze interpretatie is er geen plaats voor alle onberedeneerd gedrag dat door de structuren aan deze acties wordt opgelegd. Mensen handelen echter niet steeds zo bewust als men soms graag zou geloven. Methodologisch kiest Blumer dan ook duidelijk voor een anaskopische benadering.

Het structuurbegrip is dus zowel bij Blumer als bij Goffman te vinden. Voor Goffman heeft het echter een andere betekenis. Structuur en maatschappij zijn meer dan de som van aparte individuen. Blumer geeft ook enigszins de indruk zich op dezelfde wijze op te stellen, zoals blijkt uit punt 2) van de maatschappijdefinitie, maar methodologisch keert hij uitdrukkelijk terug naar het individu.

Het voorwerp van de sociologie

Zo komt men tot de vierde vraag: wat is het voorwerp van de sociologie? Het antwoord op deze vraag kan niet los gezien worden van de assumpties over werkelijkheid, mens en maatschappij. Uit voorgaande uiteenzetting is gebleken dat zowel Goffman als Blumer de sociale werkelijkheid zien als een proces, waarbinnen zingevingsacten tot de constante factoren behoren. Het kan dan ook

verwacht worden dat beiden het voorwerp van de sociologie een aantal gemeenschappelijke kenmerken toewijzen.

In Frame Analysis (1974: 564) geeft Goffman de volgende algemene omschrijving van sociologie :

The first object of social analysis ought ... to be ordinary actual behavior - its structure and organization.

Blumers (1969a: 55) formulering verschilt er op bepaalde punten niet erg van:

In a valid sense social action is the primary subject matter of social science. Hence, an accurate picture and understanding of social action is of crucial importance.

Als men rekening houdt met de visies van beide sociologen op werkelijkheid, mens en maatschappij, dan is het normaal dat de twee paradigma's de nadruk leggen op het alledaagse sociaal handelen. Goffman stelt zich nochtans iets specifiekker op: volgens hem is het de socioloog te doen om de studie van de sociale structuur en organisatie van het sociale handelen. Frame Analysis betreft echter niet de sociale organisatie in het algemeen, maar wel de sociale organisatie van de ervaring. Ook al stelt Goffman (1974: 13) dat de maatschappij op de eerste plaats komt, toch houdt hij zich sterk bezig met de 'actuele betrokkenheden van het individu'. Deze belangstelling voor de individuele betrokkenheid verhindert niet dat Goffman de structuur van het sociale handelen diepgaand gaat analyseren. Kaderanalyse wijst bij de studie van het gedrag van meerdere individuen op 1) de activiteitskanalen, 2) de verschillende lagen van de activiteit en 3) de participatiestatus (Goffman, 1974: 564-565). De aandacht gaat bij Goffman (1974: 247) duidelijk naar de sociale structuur:

It has (...) been argued that these frameworks are not merely a matter of mind but correspond in some sense to the way in which an aspect of the activity itself is organized - especially activity directly involving social agents. Organizational premises are involved, and these are something cognition somehow arrives at, not something cognition creates or generates. (...) It was also suggested that activity interpreted by the application of particular rules and inducing fitting, actions from the interpreter, activity, in short, that organizes matter for the interpreter, itself is located in a physical, biological, and social world.

Dit thema is te vinden in alle vroeger en latere werken van Goffman. Ook al treft men op heel wat plaatsen sociaal-psychologische overwegingen aan, uiteindelijk is het hem te doen om de organisatie van het sociale handelen (Goffman, 1967: 2; 1961a,b; 1963b: 156, 193, 231; 1971: x, 63, 138, 362; 1981a: 84). In die zin is het dan ook niet verwonderlijk dat hij frequent aansluit bij het formeel sociologisch denken van Simmel (Goffman, 1959: 15; 1967: 16, 63, 65).

Nochtans omvat deze analyse niet de ganse menselijke samenleving. Uiteindelijk beperkt Goffman zich hoofdzakelijk tot de Westerse maatschappijen, meestal de Anglo-Amerikaanse wereld, en daarin

heeft hij veel belangstelling voor de gedragspatronen van de middenklasse (Goffman, 1961b: 182; 1963b: 5; 1971: XIV, 40, 75, 382; 1974: 521-522). Hij ontkent niet dat er klasseverschillen bestaan (Goffman, 1961a: 50; 1963b: 206), maar het is niet zijn eerste bedoeling bij te dragen tot de analyse van dit fenomeen (Goffman, 1974: 14).

Men kan Goffmans sociologie verder ook typeren als een kennis-sociologie. Hij wil immers het probleem oplossen met betrekking tot wat er gebeurt wanneer een individu zich afvraagt wat er zich afspeelt in de wereld. Vanuit de kaderanalytische opstelling is het duidelijk dat een actor hiervoor kaders, omsleutelingen en fabricaties - een soort keninhouden - gebruikt, die hem gegeven zijn als postulaten, regels, tradities, enzovoort (Goffman, 1974: 21). Dit zijn de perspectieven die een actor toelaten de werkelijkheid te interpreteren.

Ofschoon minder uitgewerkt, staat ook bij Blumer (1969a: 55-56) deze kennissociologische belangstelling vooraan. Ook al is hij hoofdzakelijk geïnteresseerd in sociaal gedrag zoals dit door de participanten is opgebouwd, toch zoekt hij naar kennisprocessen :

In this situation, he (the actor) notes, interpretes and assesses things with which he has to deal in order to act ... The collectivity is in the same position as the individual in having to cope with a situation, in having to interpret and analyse the situation, and in having to construct a line of action ... Basically put, it means that in order to treat and analyse social action one has to observe the process in which it is constructed.

Een laatste specificatie van het voorwerp van de sociologie wordt uitgedrukt met het label 'micro-sociologie', begrip dat zowel voor Blumer als Goffman zou gelden. Dit kan tot op een bepaalde hoogte worden beaamd: beiden beginnen immers hun analyse van het sociale handelen met de studie van interpreterende individuen die met elkaar in kleine groepen interacteren. Dit verhindert echter niet dat het 'face-to-face' kader, zowel door Blumer als Goffman, wordt doorbroken. De laatste behandelt immers volkstoe-lopen, universiteiten, gedrag op straat en dergelijke en Blumer (1969b) analyseert eveneens collectief gedrag.

Methodologische principes

Rekening houdend met het feit dat Goffman en Blumer geïnteresseerd zijn in de kennis van het alledaagse leven, waarin het individu als een zingevende eenheid wordt gezien, ligt een optie voor een interpreterende sociologie voor de hand. Individuen hebben, in hun opvatting, levensplannen, verwachtingen, motieven, wensen en dergelijke. Wil men de sociale realiteit verklaren, dan moet men hiermede ook rekening houden. Een interpreterende benadering vanuit de persoonlijke zingeving, waarbij men de

handelende individuen in hun interactie tracht te begrijpen, is voor Blumer (1969a: 60, 40, 58) voldoende om aan sociologie te doen. Voor Goffman (1974: 10-11) echter niet. Hij stelt in Frame Analysis:

I assume that definitions of a situation are built up in accordance with principles of organization which govern events - at least social ones - and our subjective involvement in them; ...

Kaders, omsleutelingen en fabricaties organiseren onze ervaring op een welbepaalde wijze. Ze zijn gegeven aan de handelende personen, die zelf niet eens bewust hoeven te zijn van de primaire kaders die zij gebruiken. Het is zelfs mogelijk dat onjuist gebruikte kaders effectief worden aangewend. Primaire kaders zijn immers het centrale deel van de groeps cultuur. Daarom kan men ook stellen dat kaders de actor toelaten om de wereld te begrijpen (Goffman, 1974: 21-27). Goffman heeft dus oog voor een situationeel 'verstehen'.

Het zou volgens hem nochtans fout zijn de betekenisinterpretatie van de actor en zijn mede-actores te negeren. Dit blijkt wellicht nog meer uit zijn werken van vóór Frame Analysis. Immers, in dat vroegere werk komt het begrip 'definitie van de situatie' zeer frequent voor en neemt er een centrale plaats in. Maar reeds in The Presentation of Self in Everyday Life (1959: 254-255) verwerpt Goffman het feit dat alles slechts een constructie door individuen zou zijn. Zelfs wanneer een individu een vals beeld van zichzelf zou willen voorstellen, dan nog gebruikt hij werkelijke technieken om dit te doen. Het zou dus niet juist zijn zich tot individuele definities van de situatie te beperken om de sociale werkelijkheid te verklaren. Het wekt dan ook weinig verwondering wanneer Goffman (1974: 39) zich afzet tegen het klassieke pragmatisme:

The meaning of an object, no doubt, is generated through its use, as pragmatists say, but ordinarily not by particular users.

In deze laatste optie verschilt Goffman duidelijk van de meer individualistische interpretatie van Blumer. Wat zijn de gevolgen van deze standpunten voor de methodologie ?

Wetenschappelijke argumentatie

Om deze vraag te beantwoorden zou men een beroep kunnen doen op de wetenschapsfilosofie, die de redeneerpatronen voor het wetenschappelijk onderzoek beschrijft of voorschrijft. Zo eenvoudig ligt het echter niet. In een poging om een nieuw inzicht in een probleem te krijgen, stellen sommige onderzoekers zich zeer origineel op en verlaten de oude, vertrouwde wegen van het onderzoek. Dit is zeker het kenmerk van Blumers en Goffmans werkwijze.

Blumer pleit ondermeer voor een creatieve opstelling om de be-

grensde mogelijkheden van het traditionele onderzoekspatroon te overwinnen. Dit betekent in concreto een aanval op de sociologie van Harvard (Parsons) en Columbia (Merton, Lazarsfeld), waarin systeemdenken en kwantificatie centraal staan. Hij wil een sociologie die vertrekt vanuit de sociale problemen en die niet noodzakelijk in een kwantificatie moet belanden.

Goffman trekt zich niet veel aan van de grondregels van het sociologisch onderzoek. Representativiteit, systematische feitenverzameling, kwantificatie, enzomeer baren hem geen zorgen. Hij zoekt op een eerder impressionistische wijze naar alle mogelijke structuren in onze samenleving. En zijn buitengewone gave om te observeren en te formuleren stelt hem in staat om een gedroomde rijkdom aan 'kaders' te presenteren.

Hoe kan de wetenschappelijke argumentatie van beide auteurs verder getypeerd worden ?

Ofschoon Goffman (1981b: 65) recent stelde dat hij dichter bij het positivisme komt, kan men moeilijk aanvaarden dat zijn werk methodologisch past in het logisch empiristisch of het kritisch rationalistisch wetenschapsmodel. Zijn werk is weliswaar een oeverloze opsomming van feiten om bepaalde fenomenen te illustreren, maar deze feiten worden niet aangewend om een hypothese te falsificeren, wel om ze te bevestigen, of juist gezegd, om ze te illustren. De feitenverzameling gebeurt niet systematisch volgens een bepaald patroon, maar eerder als een occasionele illustratie van een bepaalde these of een bepaald concept.

Verklaren 'waarom' iets op een bepaalde wijze gebeurt is evenmin Goffmans hoofdbekommernis. Meer belang hecht hij eraan te zeggen 'wat' en 'hoe' iets gebeurt. In die zin beklemtoont hij meer de beschrijving van de sociale fenomenen dan wel het systematisch opsporen van de condities waaronder een fenomeen kan opduiken. Lofland (1980: 31) typeert Goffmans standpunt als volgt:

... he engages in explicating sources of outcomes, outcomes themselves, and modes of dealing with outcomes, but he rarely offers reasons (propositions) for the appearance of an outcome.

Toch vindt men bepaalde verklaringsvormen terug, zoals de conceptuele verklaring, het theoretisch verklaringsmodel en de dispositionele verklaring. Frequent gebruikt is wat Hiempel (1965: 453-457) de conceptuele verklaring noemt. *Sensu stricto* is dit geen verklaring, maar eerder een beschrijving van verschillende karakteristieken van een fenomeen. Aangezien zij de samenstellende elementen zijn van het fenomeen vormen zij als het ware een conditie. Nemen we een voorbeeld uit Frame Analysis (43-44), in verband met omsleutelen.

Een sleutel is:

... the set of conventions by which a given activity, one already meaningful in terms of some primary frameworks, is transformed into something patterned on this activity but seen by the participants to be something quite else. The process of transcription can be called keying.

Voorafgaand aan deze definitie geeft Goffman een beschrijving van vechtende dieren, die niet enkel 'echt' vechten, maar eveneens 'spelend' kunnen vechten. Vervolgens wordt er een lange beschrijving gegeven van omsleutelen. Het is een lange lijst van symptomen die aanwezig moeten zijn om een omsleuteling te hebben. Eén van de kenmerken luidt als volgt:

Participants in the activity are meant to know and to openly acknowledge that a systematic alteration is involved, one that will radically reconstitute what it is for them that is going on (Goffman, 1974: 45).

De participanten worden hier dus niet beschouwd als de oorzaken van het omsleutelen. Het is slechts een beschrijving van hoe mensen die omsleutelen, naar de realiteit zouden moeten kijken.

Voor het overige wordt het hoofdstuk over 'Key and Keying' besteed aan de definities van de verschillende 'sleutels' en aan een zeer uitgebreide illustratie van elk van de sleutels. De ganse reeks voorbeelden is indrukwekkend; ze zijn stuk voor stuk overtuigend genoeg om de verschillende omsleutelingen te verduidelijken. Nochtans mag men niet vergeten dat Goffman (1974: 15) deze illustraties enkel wil zien als illustraties en niet als bewijsmateriaal. Dit standpunt vindt men doorheen zijn ganse werk terug (bvb. Goffman, 1959: 67, 72; 1967: 206).

In zijn vroeger werk worden ook theoretische verklaring modellen gegeven. In Strategic Interaction (1969: 100) formuleert Goffman de 'defining conditions for strategic interaction'. Vervolgens geeft hij een opsomming van alle mogelijke voorwaarden die ingelost moeten worden om strategische interactie mogelijk te maken, bijvoorbeeld geloofwaardigheid van communicatie, normen, gebruik van 'kaders' en voorwaarden voor interactie. Infeite wordt hier een theoretische schets gegeven van de elementen welke strategische interactie kunnen bepalen. Het geheel wordt geïllustreerd met het fictieve verhaal van Harry en de leeuw en wordt soms ondersteund met informatie uit onderzoek door derden.

Nog een ander verklaringstype is de dispositionele verklaring. Zo wordt de fabricatie in haar verschillende verschijningsvormen verklaard uit de dispositie van de 'fabricerende' individuen (Goffman, 1974: 87 ff). Speels bedrog bijvoorbeeld, een vriendelijke fabricatie, is maar mogelijk omdat het slachtoffer sportief genoeg is om een korte tijd voor de gek gehouden te worden.

Het weze nochtans herhaald dat Goffman zich niet zozeer bekommert om een afgewerkte verklaring, maar wel meer om beschrijvingen:

We are just trying to get reasonable classifications, one or two useful concepts, ways of touching off and describing processes and practices and my approach as you say, is largely inductive. I don't think we have anything like a theory of anything yet (Verhoeven, 1980a: 7-8).

Ook Blumer stelt zich inductief op. Maar in vergelijking met Goffman koestert hij veel hogere verwachtingen in de resultaten

van deze werkwijze. Nochtans verwerpt Blumer het klassieke onderzoekspatroon: het is te stereotiep om de sociale problemen op te lossen. Om dezelfde reden breekt hij ook met het testen van hypothesen en het klassieke operationaliseren. Uitgangspunt voor de onderzoeker moet de empirisch sociale wereld zijn, dit is 'het actuele groepsleven van menselijke wezens' (Blumer, 1969a: 35). Daarvoor moet de onderzoeker de kloof dichten tussen zijn leefwereld en de bestudeerde groep en dit kan gebeuren door participant te worden van de groep. In het onderzoek moeten dan twee stappen worden gezet, namelijk verkenning en inspectie. Tijdens de verkenning past de onderzoeker zijn vragen en methoden aan aan de eigen interpretaties van de bestudeerde groep. In de tweede stap, de inspectie, wordt zeer nauwgezet de relatie tussen analytische elementen (d.w.z. algemene of categorische items) en de empirische realiteit onderzocht. Blumer (1969a: 21-47) verdedigt hier een inductieve sociologie, waarin feiten systematisch verzameld worden met de bedoeling theoretische proposities op te bouwen. Dit betekent voor Blumer (1969a: 30) zowel confirmatie als falsificatie.

Theorie

Een moeilijkheid bij het spreken over theorie is de ambiguïteit van het begrip 'theorie' zelf. Het wordt nu eens gezien als een universele propositie om feiten te verklaren, dan weer als een wet of een hypothese, of als iets dat tussen de twee laatste ligt. Daarenboven wordt ook de functie van theorie zeer verschillend bepaald. Het is met deze werkinstrumenten dus moeilijk om te onderzoeken in welke mate beide sociologie-opvattingen de theorie-status hebben bereikt. Daarom wordt het eigen standpunt van de auteurs als uitgangspunt genomen.

Goffman is een virtuoos in de conceptenconstructie en in de beschrijving van de sociale werkelijkheid. Daardoor krijgt de verklaring en de theorieconstructie niet veel betekenis in zijn werk. In een discussie stelt hij zich nog modester op:

... I wouldn't use the term 'hypothesis'. I think that's rather optimistic. Mostly we have concepts, leads, but generalizations that relate to concepts, to each other, in analytical law, in the manner of the hard sciences, I don't see this and I don't think we have too much of it (Verhoeven, 1980a: 7).

Nochtans kan hij niet ontkennen op zoek te zijn naar veralgemeningen, die nu eens absoluut (Goffman, 1974: 14) en dan weer eerder betrekkelijk worden gesteld (Goffman, 1971: XIV). In dit laatste geval worden correcties aangebracht met behulp van de begrippen 'dikwijls', 'gewoonlijk', 'bij gelegenheid'. Op basis van vele illustraties wordt een reeks veralgemeningen geformuleerd van het type 'indien... dan...'. Enkele voorbeelden :

... the more the person's past forces him out of apparent alignment with central moral values, the more often he seems compelled to tell his sad tale in any company in which he finds himself (Goffman, 1961b: 140).

... the more the setting guarantees that the participant has not withdrawn from what he ought to be involved in, the more liberty it seems he will have to manifest what would otherwise be considered withdrawal in the situation (Goffman, 1963b: 58-59).

When no keying is involved, when, that is, only primary perspectives apply, response in frame terms is not likely unless doubt needs combatting, as in the reply: 'No, they're not merely playing; it's a real fight' (Goffman, 1974: 46).

The more vulnerable the dominant participant to deviant subordinate response, the more selection apparently there is in regard to subordinates (Goffman, 1974: 429).

Men kan dit soort uitspraken op vele plaatsen terugvinden (zie ook Lofland, 1980: 33-34). Zelden zijn zij echter resultaat van systematische feitenverzameling die veralgemeningen moeten bevestigen; het gaat eerder om illustraties.

Men kan na lezing van Frame Analysis niet aan de indruk ontkomen dat in regel alle actors een verscheidenheid aan 'kaders' gebruiken. Ook al is de lijst van voorgestelde kaders niet exhaustief, toch wordt er verondersteld dat ieder van ons deze kaders gebruikt als hij of zij de vraag beantwoordt over wat er in de wereld gebeurt. Dezelfde indruk krijgt men van de andere boeken. Een soort algemene lijn voor menselijk gedrag wordt telkens beklemtoond.

In het symbolisch interactionisme van Blumer (1969a: 140) worden er echter hogere aspiraties gekoesterd. De bedoeling van de theorie is immers de ontwikkeling van analytische schema's van de empirische wereld. Men moet evenwel voorzichtig zijn bij de opbouw van theorieën. In de traditionele Amerikaanse sociologie heeft men theorie te lang gezien als een zuiver produkt van empirisch onderzoek. Dit is tot op zekere hoogte te aanvaarden, meent Blumer, maar de onderzoeker moet er zich dan goed van bewust zijn dat theorie bepaald wordt door de wijze waarop feiten in onderzoek worden benaderd. Er is met andere woorden een dialectische relatie tussen feiten, onderzoeksact en theorie:

Theory, inquiry and empirical fact are interwoven in a texture of operations with theory guiding inquiry, inquiry seeking and isolating facts, and facts affecting theory (Blumer, 1969a: 141).

Daarom moet de empirische realiteit beklemtoond worden en dient men concepten te hanteren die dicht bij de werkelijkheid aansluiten. Daarom krijgen concepten in het onderzoek van Blumer wederom een andere betekenis dan er traditioneel in de sociologie aan gegeven werd.

Concepten

Zowel voor Goffman als Blumer zijn concepten zeer belangrijke

instrumenten om aan onderzoek te doen. In beide benaderingen liggen de accenten enigszins anders.

Elk werk van Goffman begint met een lange reeks definities van begrippen die hij nodig heeft om zijn analyse te kunnen uitwerken. Doorheen de werken bouwt hij nieuwe begrippen op. Telkens worden deze toegelicht met een aantal illustraties om de structuren en processen die in de sociale werkelijkheid te vinden zijn te verduidelijken. Hij produceert op die wijze veeleer taxonomieën dan wel theorieën. Het uitgangspunt voor deze concepten is het dagelijks leven. Veel begrippen en typologieën sluiten dan ook dicht bij het alledaagse taalgebruik aan. Dit is vooral merkbaar in Frame Analysis, waarin de 'kaders' waardoor de actoren naar de werkelijkheid kijken, centraal staan. Nochtans is hij genoodzaakt bepaalde begrippen een andere en specifiekere betekenis te geven dan die uit het alledaagse taalgebruik. Dit is bijvoorbeeld het geval met 'encounters', 'social occasions', 'gathering', 'social situation' (Goffman, 1967: 144).

Anderzijds doet hij beroep op begripsomschrijvingen van andere sociologen, wier methodologische opties hij daarom niet altijd toepasbaar vindt voor zijn eigen werk (bv. Goffman, 1959: 48; 1961a: 19, 21, 22, 87, 152; 1967: 19, 62, 162). Goffman gebruikt deze begrippen in de mate dat zij dienstbaar zijn voor zijn analyses. Zelden komt hij er toe deze geleende begrippen te vergelijken om daarna een eigen construct voor te stellen, zoals dit wel gebeurt in Role Distance (Goffman, 1961a).

Een deel van de begrippen heeft iets van de Weberiaanse ideaaltypes. Sommige hiervan nemen de motivationele opstelling van de actor op. Dit is ondermeer het geval voor 'bedrog', 'experiment', 'fabricatie' en 'vriendelijke fabricatie' (Goffman, 1974: 48, 73, 83, 87). Andere concepten hebben betrekking op het perspectief van waaruit iets door de actoren gezien wordt, bijvoorbeeld 'omsleutelen', 'performance', 'kosmologisch belang', 'toeval' en 'demonstratie' (Goffman, 1974: 43-44, 124, 30, 33, 36). Het zijn omschrijvingen van de standpunten van waaruit de sociale werkelijkheid door gesitueerde acteurs wordt ontmoet. Zij beschrijven een voorgegeven structuur van de ervaring van het dagelijks leven.

Deze begrippen verschijnen ook dikwijls als onderdelen van een grotere typologie. Voorbeelden hiervan vindt men bij de vroeger beschreven 'kaders', 'omsleutelingen' en 'fabricaties'. Elk valt uiteen in een aantal types, waarvan Goffman sporen terugvindt in de werkelijkheid. Omtrent de volledigheid van de typologieën bestaat er geen zekerheid. Mogelijk kunnen zij nog uitgebreid worden met andere types. Maar zoals Lofland (1980: 30) voor de drie wijzen van betrokkenheid op de 'encounter' (Goffman, 1967: 114-116) aantoonde, komen deze types gemakkelijk als postulaten over. Het zijn geen vaststellingen die nog getoetst dienen te worden.

Terwijl Goffman magistraal een ongeëvenaarde rijkdom aan concepten heeft geconstrueerd, heeft Blumer (1969a: 153-182) in zijn geschriften en in zijn doceren het grote belang van concepten

sterk onderstreept. Goede conceptenbouw is een absolute voorwaarde voor goed sociologisch onderzoek. Nochtans zou het volgens hem fout zijn zich voor dit probleem door de traditionele empirische sociologie te laten inspireren. Het is verkeerd om van erg abstracte begrippen naar operationalisaties over te stappen. Wetenschappelijke begrippen zullen weliswaar een bepaald abstractieniveau bereiken maar er moet eerst een zeer nauwgezet onderzoek van deze begrippen gebeuren en dit in een direct contact met het sociale leven. Daarom kiest Blumer (1969a: 147-152) voor 'sensitizing' concepten en niet voor 'definitieve'. Deze laatste beschrijven haarfijn wat gemeenschappelijk is voor bepaalde objecten en drukken dit uit in bepaalde attributen of vaste punten. Dit is niet het geval voor een 'sensitizing' begrip. Hierin is niets definitief vastgelegd. Het geeft slechts een algemene oriëntatie van wat in de empirische werkelijkheid bekeken kan worden. Voor Blumer is dit het geval met honderden begrippen; hij noemt onder andere structuur, cultuur, zeden, persoonlijkheid en waarden. Deze begrippen zijn erg vaag en hebben geen vaste attributen. Zij wijzen op enkele relevante punten. Indien men bijvoorbeeld de assimilatie van de Joodse rabbi gaat bestuderen, dan moet men vertrekken vanuit het concreet gedrag van de rabbi. Men zal nagaan welk gedrag aansluit bij de vage omschrijving van assimilatie en vanuit de observatie elementen toevoegen die de assimilatie bevorderen of hinderen. 'Sensitizing' concepten kunnen dus getest en verbeterd worden. Zij zijn in die zin uitgangspunt en resultaat van empirisch onderzoek. Deze concepten zijn van vitaal belang voor het onderzoek. Zij laten immers toe nieuwe fenomenen te zien. En daarenboven zijn zij ook werkinstrumenten om in de wereld te handelen (Blumer, 1969a: 163). Ofschoon Goffman de noodzaak van goede concepten niet zal ontkennen, getuigt zijn werkwijze van een andere opvatting: concepten hoeven niet voorlopig te zijn.

Onderzoeksmethoden

Vermits de methodologische opties van Blumer en Goffman niet dezelfde zijn, kan er worden verwacht dat er verschillende onderzoekstechnieken aangewend zullen worden. In principe zijn alle onderzoekstechnieken bruikbaar, maar gezien de bedoelingen van beide onderzoekers, wordt aan alle technieken niet evenveel belang gehecht en worden zij verschillend gebruikt in het onderzoekswerk.

Om Goffmans voorkeur voor een zeer nauwkeurige en directe observatie te begrijpen mag men niet vergeten dat hij sterk onder invloed stond van de etnografen. Hij werkte een tijd voor Lloyd Warner en kwam langs hem en langs persoonlijke relaties in contact met het werk van Radcliffe-Brown. Van sociologische zijde werd hij geïnspireerd door het etnografisch werk van E.C. Hughes, waarin het georganiseerd zijn van het sociale leven sterk werd beklemtoond. Goffman noemt zich in hun spoor een 'ethnographer of small entities'.

Dit observatiewerk heeft Goffman steeds alleen gedaan. Nooit heeft hij een project met een collega opgezet of heeft hij onderzoekers onder zijn leiding tewerkgesteld. De meeste observaties gebeurden echter niet tijdens veldwerk. Slechts driemaal gebruikte hij veldwerk in de enge betekenis van het woord. Voor zijn doctoraat was hij een tijd een participerende observator in een dorpje op de Shetland Islands. De neerslag daarvan, die men vindt in Communication Conduct in an Island Community (1953), wordt in bijna al zijn werken gebruikt. Een tweede stuk veldwerk deed hij gedurende een jaar in een grote psychiatrische kliniek in Washington D.C., waaruit zijn boeiende analyse Asylums (1961b) groeide. Ook in de meeste van zijn latere werken wordt dit observatiemateriaal meermaals vermeld. Een derde domein waar hij directe observatie deed, waren de casino's in Las Vegas. Hiervan werd echter nooit een systematisch verslag gepubliceerd.

Het overige observatiewerk gebeurt op een zeer bijzondere wijze. Het verwijst naar de alledaagse ervaring van het sociale leven. De bronnen zijn zeer verscheiden. Dit kunnen zuiver hypothetische voorbeelden zijn, zoals een actor deze zou kunnen ervaren of Goffman het zelf ooit ervaren heeft. Het zijn krantenverslagen, waarvan de betrouwbaarheid niet altijd zeker is. Het zijn verhalen uit romans, populaire boeken, film, toneel en stripverhalen waarvan geweten is dat ze tot het domein van de fictie behoren. Het zijn brieven, waarin een zuiver persoonlijk verhaal verteld wordt. Het zijn ook boeken over etiquette, waarin wordt voorgeschreven wat moet, niet wat is (Goffman, 1963b). Maar hij doet ook beroep op de observaties van andere onderzoekers. Al dit materiaal gebruikt hij echter als illustratie. Goffman omschrijft deze werkwijze als volgt:

What I have been doing recently is not what you would call research, it's more scholarship. It's taking some concepts or relevances which I think have some relevance, significance, and ... reviewing various kinds of findings, of researches, that sort of thing in terms of it. So it is a sort of free-wheeling, literary kind of thing (Verhoeven, 1980a: 19).

Dit bronnenmateriaal kan natuurlijk volgens de traditionele technieken aan inhoudsanalyse worden onderworpen. Goffman gebruikt het echter anders. Zijn vraag is steeds: welke structuur kan ik aflezen uit dit fenomeen? Nemen we het voorbeeld van de sensei terug. Het is er Goffman niet om te doen een schets te geven van hoe en waarom sensei bij de training van vrouwen volgens een bepaald patroon handelen. Hij gebruikt dit enkel om te illustreren hoe een actor een verschillend primair kader kan gebruiken.

De keuze van het materiaal gaat dus uit van een bepaald objectief en Goffman meent dat een politieke vertekening niet uitgesloten is. Hij is er evenwel van overtuigd dat een bepaald soort waardenvrijheid bereikt kan worden:

Well, I guess, I just follow the traditional, early Weberian one (in relation to value free research) that one can see something about one's political and social life and so something about overcoming that, in a limited sort of way, and

that persons of slightly different social backgrounds and political commitments can still, nonetheless, come to some degree of agreement about an array of social facts. (...) I still believe, that given what one studies, one can come up with something that wasn't in one's head (...), that it isn't something that is the creation of the student. It is partly that but only partly that. I believe there is some social order and organization in the data that is accessible to us. Otherwise there wouldn't be much reason to continue in the business except as a livelihood (Verhoeven, 1980a: 8-9).

De selectie van het onderzoeksmateriaal gebeurt in functie van zijn vraagstelling, waarbij hij zich soms laat inspireren door modellen waar de meerderheid der sociologen niet gemakkelijk naar teruggrijpen. In de studie van 'face-to-face' gedrag bijvoorbeeld is de ethologie een belangrijke inspiratiebron (Goffman, 1971: XVII), zonder nochtans het Darwiniaans denken daarvan te accepteren. De klassieke vraag naar representativiteit, waaraan een positivistisch socioloog veel belang hecht, verwerpt Goffman (1971: XIV; 1974: 15; 1976: 24) als irrelevant. Hij is zich zeker bewust van de selectiviteit van zijn materiaal. In *Frame Analysis* spreekt hij over 'a caricature of systematic sampling'. Het is hem echter te doen om de sociale structuren die in dit materiaal opduiken. Het komt ons evenwel voor dat indien dit materiaal beperkt is, men slechts een selectief deel van de structuren zal kunnen vinden.

Het gebruik van krantenverslagen, biografieën en dergelijke roept ook de vraag van betrouwbaarheid en validiteit op. Goffman vraagt zich echter af of dit ideaal ooit kan bereikt worden. Participerende observatie kan hieraan tot op zekere hoogte wel het hoofd bieden, maar heeft toch ook zijn beperkingen. Krantenknipsels geven wellicht niet een valide beeld van de werkelijkheid, maar zij tonen in elk geval de structuren waarbinnen wordt gehandeld, ook al vormen die slechts een beperkt beeld.

De kritiek van Blumer op de klassieke wetenschappelijke argumentatie wordt ook doorgetrokken tot de onderzoeksmethoden. Valiede kennis over het proces van het sociale handelen kan niet worden vergaard door de klassieke gestructureerde vragenlijsten. Voor Blumer (1969a: 46) is het een regel dat de onderzoeker zo dicht mogelijk bij het studieobject moet komen, dat hij op een 'naturalistische' wijze benadert. Daarvoor moet hij een observerende participant worden, die gebruik maakt van verkenning en inspectie. Enkel door dit direct contact met het onderzoeksobject kan men betrouwbaar en valide materiaal verzamelen. Dit kan echter niet gebeuren door zich te beperken tot één onderzoeksmethode die zich bij het begin van het onderzoek opdrong. Men zal voortdurend zijn methoden aanpassen aan de problemen waarmee men tijdens het onderzoek geconfronteerd wordt. In het stadium van de verkenning zal men dus naast een directe observatie overschakelen naar interviewen van personen of afluisteren van gesprekken, naar biografieën, brieven, dagboeken, groepsdiscussies, enzomeer. Representativiteit is niet zo belangrijk, wel:

One should sedulously seek participants in the sphere of life who are acute observers and who are well informed. One such

person is worth a hundred of others who are merely unobservant participants. A small number of such individuals, brought together as a discussion and research group, is more valuable many times over than any representative sample (Blumer, 1969a: 41).

De etnografische opstelling van Goffman is grotendeels dezelfde als Blumers optie voor observerende participatie. Blumer gaat echter de aanvullende onderzoekstechnieken zien als middel om het beperkte inzicht van de observerende participatie bij te werken. Voor Goffman daarentegen zijn deze andere technieken (studie van kranten, romans, enz.) even belangrijk als de directe observatie. Zowel het etnografische materiaal als verhalen uit kranten, romans, films, enzovoort moeten hem toelaten het gestructureerd zijn van het sociale handelen te zien. Goffman is op zoek naar structuren en organisaties van het sociale handelen, Blumer naar het sociale handelen van zingevende actors.

Besluit

Goffman heeft een groot stuk van zijn carrière in de omgeving van Blumer doorgebracht. Als MA-student was hij in Chicago toen Blumer daar hoogleraar was. En in de zestiger jaren waren beiden hoogleraar aan de University of California te Berkeley. De invloed van Blumer op Goffman was echter gering. Ofschoon er in zijn eerste werken meer plaats was voor een sociaal-psychologische vraagstelling, is het duidelijk dat een meer sociologische vraagstelling, met de klemtoon op het georganiseerd zijn van het sociale handelen, zijn aandacht kreeg. Dit laatste is volgens hem niet haalbaar in het symbolisch interactionisme van Blumer. In die zin negeert Goffman de benadering die Blumer voorstelt, ook al staan beiden niet op alle punten diametraal tegenover elkaar.

Doorheen de sociaal-psychologische en de organisatorische benadering van 'face-to-face' gedrag in het ganse werk van Goffman vindt men reeds van in de eerste publikaties de kaderanalytische vraagstelling, zo bijvoorbeeld de totale instituties. Typisch voor deze 'kaders' is dat zij niet enkel in de geest, maar ook in het concrete handelen bestaan. In die zin blijven zij in het verlengde liggen van de structurele of organisatorische studie van het sociale handelen, wat volgens Goffman de hoofdopdracht van de sociologie is. Deze klemtoon op het organisatorische van het sociale handelen, staat tegenover de opvatting van Blumer. Die vindt het voorwerp van de sociologie in het sociale handelen van zingevende individuen. Beiden leggen echter een basis voor een kennissociologie.

Deze voorwerpbepaling sluit aan bij een werkelijkheidsopvatting, die zowel bij Goffman als Blumer kenmerken vertoont van een filosofisch idealisme en realisme. Voor Goffman is de werkelijkheid

een uitwendig gebeuren, dat gedeeltelijk onafhankelijk is van de individuele actor. Deze werkelijkheid krijgt wel betekenis van de individuen, ook al gebruiken zij hierbij vooraf gegeven 'kaders'. Dit vergt volgens Goffman een positivistische benadering; de socioloog kan de werkelijkheid ervaren zoals zij daar voor hem verschijnt.

Blumer daarentegen neemt ook de ervaring als uitgangspunt voor de kennis van de werkelijkheid. Deze werkelijkheid is steeds produkt van zingevingsprocessen van individuen, zodat men terug langs het individu moet om de realiteit te kennen.

Ook staat deze voorwerpbepaling in verband met een mens- en maatschappij-opvatting. Vanuit een ontologisch standpunt beklemtoont Goffman het emergente karakter van de maatschappij en schetst een gedeeltelijk vrij handelend individu dat biologisch, sociaal en fysisch gesitueerd is. Blumer daarentegen reduceert het sociale handelen tot het sociale samenhandelen van individuen. Deze laatste zijn dan ook het enige uitgangspunt voor een valide studie van de sociale werkelijkheid.

Methodologisch wordt dit door Goffman vertaald in een anaskopische zowel als in een kataskopische benadering van het sociale handelen. Blumer houdt zich echter aan een anaskopische methode. Goffman kiest dus niet voor een interpretatieve sociologie vanuit persoonlijke zingeving, zoals Blumer, maar wel voor een situationele interpretatie.

De wetenschappelijke argumentatie van Goffman heeft niet het strakke karakter van de inductie, maar hij bouwt eerder vanuit concepten verder met illustraties ter ondersteuning van deze concepten. Beschrijving ligt hem nader dan verklaring der feiten. Daarom komt hij ook niet tot theorieën, maar formuleert wel algemene vaststellingen waarvan hij meent dat ze ruim toepasselijk zullen zijn. Blumer, die wel de klassieke onderzoeksprotocollen verwerpt, opteert voor een inductieve werkwijze, doch los van de abstracte hypotheseformulering. De directe ervaring van het sociale handelen, geleid door 'sensitizing' concepten, moet het uitgangspunt zijn van feitenverzameling. Het resultaat zal volgens Blumer een andere soort van theorieën zijn, die direct op de werkelijkheid betrokken zijn.

Beide auteurs hechten veel belang aan de bouw van concepten. De betekenis ervan is nochtans erg verschillend voor beiden. Waar Goffman geen probleem heeft met de concepten uit ander sociologisch werk, scheidt dit voor Blumer wel problemen. Voor hem zijn het werkinstrumenten waarvan de betekenis doorheen het onderzoek kan wijzigen. Voor Goffman zijn zij, eens vastgelegd, onveranderlijk doorheen een bepaald onderzoeksproces.

Verder is er een verschillende accentuering van het gebruik van bepaalde onderzoekstechnieken. Waar Blumer observerende participatie vooropstelt en andere onderzoekstechnieken ter aanvulling ziet, daar verdedigt Goffman etnografische methoden samen met studie van kranten, boeken, romans en dergelijke. Zowel de

etnografische als de andere methoden laten immers toe structuren van het sociale handelen te analyseren, en daar is het Goffman dan ook om te doen.

Besluitend kan worden gesteld dat Goffman wel degelijk anders werkt dan Blumer. Er werd geen evaluatie gegeven van de twee sociologie-opvattingen. Om dit te doen zou een vergelijking moeten gemaakt worden tussen de mate waarin elk van beide bepaalde problemen inzichtelijk kan maken. Dit vraagt echter een andere vraagstelling dan deze die in dit artikel vooropstond. Het neemt echter niet weg dat wanneer men akkoord kan gaan met de structurele interpretatie van het sociale handelen als taak van de sociologie, Goffmans benadering dan vruchtbaarder is dan die van Blumer. Goffman heeft de sociologie niet enkel voorzien van een rijke, bruikbare terminologie, hij heeft de studie van kleine groepen ook losgemaakt van een zuivere sociaal-psychologische invalshoek en er een meer structurele en organisatorische benadering voor in de plaats gesteld.

SAMENVATTING

Goffmans sociologie wordt dikwijls symbolisch interactionistisch genoemd. Om dit probleem te onderzoeken werd het werk van Goffman vergeleken met de visie van Blumer over het symbolisch interactionisme.

Er wordt aangetoond dat Goffmans kaderanalyse, uitgewerkt in Frame Analysis (1974), reeds in zijn vroegere werken aanwezig was en dat deze benadering een andere bedoeling heeft dan het symbolisch interactionisme.

In het artikel wordt verduidelijkt dat beide auteurs vertrekken van een gedeeltelijk verschillende visie op werkelijkheid, mens en maatschappij. Bijgevolg nemen zij ook andere opties bij de bepaling van het voorwerp van de sociologie en bij de methodologie.

De werkelijkheidsopvatting van beiden is gekenmerkt door ambiguïteit: filosofisch idealisme en realisme. Voor Goffman impliceert dit een positivisme en een situationeel 'verstehen'; Blumer valt terug op de studie van de werkelijkheid als een produkt van individuele zingeving.

Goffman ziet de maatschappij als een emergente werkelijkheid, Blumer reduceert haar tot een geheel van interacterende individuen. Methodologisch wordt dit omgezet in een anaskopische en kataskopische opstelling bij Goffman en een anaskopische opstelling bij Blumer.

Deze visies hebben voor de voorwerpbepaling van de sociologie de

volgende consequenties: Goffman zoekt naar de structurele en organisatorische kenmerken van het sociale handelen, terwijl Blumer de nadruk legt op het sociale handelen als produkt van zingevende actors.

Onderzoeksmatig vertaalt dit zich in een zeer verschillende werkwijze. Blumer verwerpt de klassieke onderzoeksprotocollen. Hij wil langs participerende observatie komen tot een juiste probleemstelling, rekening houdend met de individuele zingeving. Goffman gebruikt etnografisch materiaal, films, romans, enzomeer en zoekt daarin naar de 'kaders', die de actors gebruiken om de vraag 'wat gebeurt er hier?' te beantwoorden.

ABSTRACT

Goffman's sociology often has been considered symbolic interactionism. Comparing Goffman's and Blumer's work it is shown that this is a misinterpretation.

Goffman's standpoint is very clearly presented in Frame Analysis (1974), but this frame analysis approach can already be seen in all his earlier work. Although interpreting social reality similarly to Blumer, he is not a symbolic interactionist.

This paper demonstrates that both, Goffman and Blumer, make use of a partially different metascientific world picture. Consequently, their definitions of the subject matter and the methodology of sociology differ.

The presuppositions in relation to reality of both sociologists are ambiguous: philosophical idealism and realism. Goffman takes a positivistic standpoint and opts for a situational 'verstehen'. Blumer, on the other hand, studies reality as a result of the construction of meaning by interacting individuals.

According to Goffman society is to be seen as an emergent reality, while Blumer reduces it to interacting individuals. Methodologically Goffman chooses for a dualism and Blumer for an 'anaskopic' approach.

These presuppositions influence the definition of the subject matter of sociology: Goffman examines the structure and organization of social action unlike Blumer, who stresses social action as a product of the meaning established by interacting persons.

This has its consequences for their research methods. Blumer rejects traditional research strategy. Using participant observation, he wants to construct a reliable problem definition taking into account the individual's construction of meaning. In contrast,

Goffman collects ethnographic material, films, novels, etc., and looks to the frames used by the actors to answer the question 'what is it that is going on?'

NOTEN

1. Goffmans opvattingen over de persoon veranderen dus doorheen zijn werk. Enkele van deze begrippen vragen wat meer verduidelijking.

Mijn persoon is, ten eerste, verder ook nog een zelf dat een 'karakter' kan genoemd worden, ofwel een 'fabricator' ('performer'). Het 'karakter' is gevestigd in het lichaam van zijn bezitter en wel meer bepaald in de psychobiologie van de persoonlijkheid. Het individu tracht dit 'zelf' over te brengen naar de anderen. Dit 'karakter' komt nochtans niet van het individu, maar wel van de ganse scene waarin het individu optreedt. Het 'karakter' is dus een gevolg en niet een oorzaak van een scène. Het is ook geen organisch ding, maar wel veeleer een dramatisch effect van een scène.

Het individu als fabricator van impressies ('performer') is het actieve zelf. Het bewerkt de wereld en doet de anderen de dingen op een bepaalde wijze zien. Als 'fabricator' beschikt het individu over tal van capaciteiten, het kan bijvoorbeeld lezen, dromen, fantaseren en beschaamd zijn (Goffman, 1959, 251-254; 1967: 31). Dit actieve zelf wordt ook nog 'player' of 'agent of play' genoemd (Goffman, 1961a).

Ten tweede, in 'Encounters' stapt Goffman van het Meadiaanse 'zelf' over naar het meer gebruikelijke rolbegrip. Expressief situationeel gedrag wordt door het individu in relatie met gesitueerde activiteitsrollen georganiseerd. Deze rollen vallen niet samen met het individu; een individu kan immers verschillende rollen spelen afhankelijk van de organisatie van de situatie. Daarenboven is het mogelijk dat een individu zich desidentificeert van de rol die het speelt. Het is een soort bevrijdingsproces van de dwang van de rol. Roldistantie drukt immers uit dat een actor een rol die hij formeel uitvoert, verwerpt. Deze roldistantie vindt men bijvoorbeeld bij de parlementair die zijn uren uitzit in het parlementaire halfroond, maar ondertussen zijn krant leest en zijn briefwisseling afwerkt.

Naast 'rol' gebruikt Goffman, ten derde, ook nog het begrip 'identiteit'. Een individu heeft vier identiteiten. Op de eerste plaats de actuele sociale identiteit. Het betreft hier de sociale karakteristieken die een individu hic et nunc bezit. Ten tweede is er de virtuele sociale identiteit, nl. sociale karakteristieken die een individu volgens de sociale regels zou moeten bezitten (Goffman, 1963a: 12). De persoonlijke identiteit, ten derde, houdt verband met het feit dat een persoon op basis van typische karakteristieken en een eigen biografie van de anderen kan onderscheiden worden (Goffman, 1963a: 74; 1971: 189). En de ego-identiteit tenslotte is de identiteit die

iemand van zichzelf ervaart (Goffman, 1963a: 129). Het zijn vier facetten van dezelfde persoon en vormen voor Goffman het noodzakelijk instrumentarium om stigmatisering te verduidelijken.

Tot nu toe werd nog onvoldoende de klemtoon gelegd op de lichamelijke van het individu, nochtans een essentieel bestanddeel. Het menselijk lichaam is immers een belangrijk instrument voor contactname met de anderen. Door zijn lichaam communiceert het individu constant met de omgeving, ook al spreekt het geen woord of maakt het geen gebaar. De lijfelijke aanwezigheid van een individu bepaalt eveneens de sociale relaties en de bewegingen tussen deze relaties. De menselijke lichamelijke bevordert dus niet alleen de sociale relaties, maar hindert deze eveneens (Goffman, 1959; 1967; 1963b: 35; 1969: 5,11).

Deze veranderende definities van de persoon werken verwar- ring in de hand. Zo bijvoorbeeld de bijzondere betekenis van 'persoon' en 'zelf' in Relations in Public (1971: 340-344). Persoon en zelf zijn portretten van hetzelfde individu. Er is echter een verschil. De kenmerken van een 'persoon' vindt men terug in het gedrag van de anderen; hun gedrag zegt wie en hoe het individu is. Het 'zelf' wordt echter afgelezen uit het gedrag van het individu zelf. Waar 'persoon' vroeger stond voor individu en 'zelf' een 'karakter' of een 'fabricator' kon zijn, is dit hier niet meer het geval. Goffman meent echter wel dat er heel wat omstandigheden zijn waarin persoon en zelf samenvallen, ook al worden zij vanuit verschillende standpunten gedefinieerd.

BIBLIOGRAFIE

- BLUMER, Herbert (1933a) Movies and Conduct. New York: The Macmillan Company.
- BLUMER, Herbert and Philip M. HAUSER (1933) Movies, Delinquency, and Crime. New York: The Macmillan Company.
- BLUMER, Herbert (1969a) Symbolic Interactionism. Perspective and method. Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.
- BLUMER, Herbert (1969b) 'Collective Behavior', pp. 65-121 in A. McCLUNG LEE (ed.), Principles of Sociology. New York: Barnes and Noble Books.
- BLUMER, Herbert (1977) 'Comment on Lewis' 'The classic American Pragmatists as forerunners to Symbolic Interactionism', The Sociological Quarterly, 18(2): 285-289.

- BLUMER, Herbert (1980) 'Mead and Blumer: the Convergent Methodological Perspectives of Social Behaviorism and Symbolic Interactionism', American Sociological Review, 45(3): 409-419.
- DAVIS, Murray S. (1975) 'Review Symposium of Frame Analysis', Contemporary Sociology, 4(6): 599-603.
- DENZIN, Norman K. and Charles M. KELLER (1981) 'Frame Analysis Reconsidered', Contemporary Sociology, 10(1): 52-60.
- DITTON, Jason (ed.) (1980) The view from Goffman, London: The Macmillan Press Ltd.
- DITTON, Jason and W.W. SHARROCK (1976) 'Review Symposium of Frame Analysis', Sociology, 10: 329-334.
- FRANK III, Arthur W. (1979) 'Reality Construction in Interaction', Annual Review of Sociology, 5: 167-191.
- GLASER, Daniel (1976) 'Review of Frame Analysis', Sociology and Social Research, 61(2): 246-247.
- GOFFMAN, Erving (1959) The Presentation of Self in Everyday Life. New York: Doubleday and Company, Inc.
- GOFFMAN, Erving (1961a) Encounters. Two Studies in the Sociology of Interaction. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company, Inc.
- GOFFMAN, Erving (1961b) Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. Harmondsworth: Penguin Books.
- GOFFMAN, Erving (1963a) Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity. Harmondsworth: Penguin Books.
- GOFFMAN, Erving (1963b) Behavior in Public Places. Notes on the Social Organization of Gatherings. New York: The Free Press.
- GOFFMAN, Erving (1967) Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior. Garden City, New York: Doubleday and Company, Inc..
- GOFFMAN, Erving (1969) Strategic Interaction. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- GOFFMAN, Erving (1971) Relations in Public. Microstudies of the Public Order. New York: Harper and Row, Publishers.
- GOFFMAN, Erving (1974) Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience. Harmondsworth: Penguin Books.
- GOFFMAN, Erving (1976) Gender Advertisements. New York: Harper and Row, Publishers.

- GOFFMAN, Erving (1981a) Forms of Talk. Oxford: Basil Blackwell.
- GOFFMAN, Erving (1981b) 'A reply to Denzin and Keller', Contemporary Sociology, 10(1): 60-68.
- GOFFMAN, Erving (1983) 'The Interaction Order', American Sociological Review, 48(1): 1-18.
- GONGS, George (1977) 'Situation' versus 'Frame': The 'Interactionist' and the 'Structuralist' Analyses of Everyday Life', American Sociological Review, 42, Dec.: 854-867.
- HELLE, Horst Jürgen (1977) Verstehende Soziologie und Theorie der Symbolische Interaktion. Stuttgart, B.G. Teubner.
- HEMPEL, Carl G. (1965) Aspects of Scientific Explanation. New York and London: The Free Press and Collier Macmillan Limited.
- JAMESON, Frederic (1976) 'On Goffman's Frame Analysis', Theory and Society, 3: 114-133.
- LEWIS, J. David (1976) 'The Classic American Pragmatists as Forerunners to Symbolic Interactionism', The Sociological Quarterly, 17(3): 347-359.
- LITTLEJOHN, Stephen W. (1977) 'Frame Analysis and Communication', Communication Research, 4(4): 485-491.
- LOFLAND, John (1980) 'Early Goffman: Style, Structure, Substance, Soul', pp. 24-51 in J. DITTON (ed.), The view from Goffman, London: The Macmillan Press Ltd.
- MANNING, Peter K. (1977) 'Review of Frame Analysis', American Journal of Sociology, 82(6): 1361-1364.
- McPHAIL, Clark and Cynthia REXROAT (1979) 'Mead vs. Blumer: the Divergent Methodological Perspectives of Social Behaviorism and Symbolic Interactionism', American Sociological Review, 44(3): 449-467.
- McPHAIL, Clark and Cynthia REXROAT (1980) 'Ex Cathedra Blumer or ex Libris Mead?', American Sociological Review, 45(3): 420-430.
- POPPER, Karl B. (1972) Objective knowledge. An evolutionary approach. Oxford: At the Clarendon Press.
- RADNITZKY, Gerard (1970) Contemporary Schools of Metascience. Göteborg: Akademiförlaget.
- STRASSER, S. (1973) Feromenologie en Empirische Menskunde. Bijdrage tot een Nieuw Ideaal van Wetenschappelijkheid. Deventer: Van Loghum Slaterus.

- SWANSON, Guy (1975) 'Review of Frame Analysis', The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 17: 218-220.
- VANCRAEYNEST, Dominique (1982) De Sociologie van Erving Goffman. Positie en Inhoud Toegelicht. Licentiaatsverhandeling, Leuven, Katholieke Universiteit.
- VERHOEVEN, Jef (1980a) Interview met Erving Goffman 13 juni 1980, Philadelphia. Ongepubliceerd, 25 pp.
- VERHOEVEN, Jef (1980b) Interview met Herbert Blumer. 29 juni 1980, Berkeley. Ongepubliceerd, 20 pp.
- VERHOEVEN, Jef (1982) Erving Goffman's Frame Analysis in relation to modern micro-sociological paradigms. Xth World Congress of Sociology - Mexico City: Symposium Revisions and relations among Modern Micro-Sociological Paradigms.
- ZIJDERVELD, A.C. (1973) De theorie van het symbolisch interactionisme. Meppel: Boom.